

Володимир Січевлюк,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького
Національної академії наук України

УДК 340.13:347.155

Публічна правосуб'єктність: категоріально-понятійне пізнання в контексті загальної теорії права

Еволюційні зміни, що постійно відбуваються у сфері публічного права, насамперед виявляють себе у найбільш живому, а саме в суб'єктному аспекті реальних публічних правовідносин. Пояснюється це тим, що саме правова суб'єктність є тією ланкою, яка з'єднує об'єктивне право із суспільною практикою, дозволяючи соціально активному суб'єкту, наділеному публічно важливими завданнями, користуватись відповідним нормативно-правовим потенціалом.

На сучасному етапі особливості публічної правової суб'єктності залишаються майже виключно предметом галузевих досліджень. З цієї причини також і відповідний категоріально-понятійний апарат розвивається переважно у площині галузевих доктрин. З іншого боку, загальна теорія права абсолютно недостатньо опрацьовує публічні аспекти правосуб'єктності. Тим самим по відношенню до цього предмету поступово втрачається цілісність та переконливість сукупності накопичених юридичних знань, забезпечення чого у

системі юридичної науки є однією з функцій загальної теорії права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливі проблеми правосуб'єктності отримали своє висвітлення у загально-теоретичних дослідженнях, здійснених В. Копейчиковим, Н. Оніщенко, П. Рабіновичем, Ю. Шемшученком, О. Ющиком та іншими вітчизняними ученими.

Стосовно галузевої доктрини, то М. Костів зосередив фокус своїх наукових пошуків на адміністративній правосуб'єктності юридичних осіб та на особливостях її реалізації в адміністративно-деліктних відносинах [1]. Еволюційні процеси публічної правосуб'єктності відбуваються та, відповідно, досліджуються також у царині процесуального права. Так, В. Токарев вказує, що сучасна модифікація кримінального процесу є «терапевтичною», оскільки вона ігнорує обов'язок суб'єкта права відповідати за свої вчинки [2, с. 184]. Цим самим він наводить на думку, що публічна деліктоздатність суб'єкта як елемент його публічної правової суб'єктності на сучасному етапі має тенденцію до розмивання.

Мета цієї статті – у процесі загально-теоретичного дослідження явища публічної правової суб'єктності показати особливості застосування категорії «правова суб'єктність» у доктринальній сфері публічних галузей права загалом, а також сформулювати дефініцію поняття «публічна правова суб'єктність».

За думкою Доміція Ульпіана, наведеною у «Дигестах Юстиніана», при вивченні права належить виділяти його публічну та приватну сторони. Він вказував, що публічне право скероване до справ Римської держави (*ad statum rei Romanae*), а приватне – до особистої користі (*ad singulorum utilitatem*) [3, с. 82-83]. Для знаменитого римського юриста публічна сторона права асоціювалося із державою, а приватна – із окремою людиною (статус якої визначався «правом народів» та римським «цивільним правом») чи з взагалі із будь-яким окремим живим створінням, включаючи людину (все живе з точки зору римських юристів класичного періоду знаходилося під дією так званого «природного права»).

Правова дійсність уже достатньо тривалий час не охоплюється такою жорсткою вербальною дихотомією, оскільки у її публічній площині, попри державу, активно діють і інші суб'єкти, включаючи народ, територіальну громаду, юридичну особу публічного права, а також публічне утворення без статусу юридичної особи (наприклад, політичний чи громадський рух). Крім цього, учасниками публічних правовідносин в тій чи іншій мірі є всі суб'єкти права, включаючи тих, яких прийнято вважати досконалими приватно-правовими суб'єктами, тобто фізичні особи та юридичні особи приватного права.

Однак, не зважаючи на тенденцію до структурного ускладнення права, а також на появу нових галузей на перетині сфер публічного та приватного у праві, юридична наука загалом підтримує цю фундаментальну ідею і дотепер. Більше того,

Доміцій Ульпіан, розрізняючи публічне та приватне, вказував лише на окрему потребу у правильній організації вивчення такого складного предмету, яким було та залишається право. Однак пізніше енциклопедисти та теоретики права (Ф. Савіньї, Г. Ф. Пухта, Ю. Шталь, Г. Єллінек, К. Неволін, М. Коркунов, Г. Шершеневич, Л. Петражицький, М. Ренненкампф, Ф. Тарановський, Э. Трубецької та інші) почали досліджувати мету, інтереси, специфіку становища та особливості захисту прав учасників публічних і приватних правовідносин, відмінності змісту відповідних сукупностей норм позитивного права, матеріальні та формальні критерії розмежування публічного та приватного права тощо. А для сучасної європейської юридичної науки, включаючи вітчизняну, майже аксіоматичного значення набув принцип поділу саме об'єктивного права на публічну та приватну площини, з деталізацією по галузях.

Процес ідентифікації природи більшості галузей права (як публічних чи приватних) ще не досягнув свого фіналу та, зважаючи на постійне ускладнення внутрішньо-галузевої організації права, не має видимих перспектив для швидкого завершення. Проте до публічних галузей права зазвичай та без сумніву відносять кримінальне та адміністративне право, а до приватних – цивільне та сімейне [див., наприклад, 4 та 5].

Об'єктивною основою, теоретичним та емпіричним підтвердженням обґрунтованості ідеї про фундаментальну диференціацію права слугують загальні родові особливості предметів правового регулювання (матеріальний критерій), а також методів (формальний критерій), що властиві галузям, які сукупно утворюють собою відносно автономні сфери публічного та приватного у праві. На нашу думку, відмінності між вказаними сферами об'єктивного права виявляють себе також і у змісті властивих їм загальних принципів, підтвердженням чого можуть послугувати

результати відповідних доктринальних досліджень, у яких розвивається ідея про онтологічну першість принципів права перед правовими нормами [6, с. 16-17].

В свою чергу, кожна окрема галузь з тієї чи іншої сфери, постаючи у ній якісно виділеним утворенням, наділена своїми більш локальними видовими характеристиками (знову ж таки, власним предметом, специфічним методом та принципами правового регулювання), які віддзеркалюють внутрішні та зовнішні особливості правових явищ, охоплених впливом галузі, включаючи і явище правової суб'єктності. А наукове опрацювання галузевого правового матеріалу завершується створенням відповідних «обсягів» галузевих теоретичних концептів у вигляді категоріально-понятійного апарату кожної доктрини.

Завданням теорії права у цьому зв'язку є забезпечення цілісності та несуперечливості системи юридичних знань загалом, і виконувати його, на нашу думку, доцільно саме на основі результатів глибинного дослідження правових явищ, здобутих за допомогою категоріально-понятійних засобів загальної теорії права. Це дозволяє здійснити методологічно обґрунтовану інтерпретацію множини категорій та понять, уже напрацьованих окремими галузями права, з метою їх узгодження у «всеосяжному» категоріально-понятійному просторі загальної теорії права.

Якщо застосувати вищевикладене до загально-теоретичної категорії «правова суб'єктність», а також обмежити поле відповідного дослідження сферою публічного права, то належить:

1) у статичній та у динамічній розглянути особливості, що здобуваються загально-теоретичною категорією «правова суб'єктність» при її застосуванні до такого конкретного предмету пізнання, яким постає публічна правосуб'єктність;

2) сформулювати родові поняття «публічна правова суб'єктність»;

3) дослідити специфічні інтерпретації поняття «публічна правова суб'єктність» у доктрині кожної окремої публічно-правової галузі (підгалузі) у контексті їх генетичного зв'язку із більш фундаментальними категоріями і поняттями загальної теорії права.

Як вже вказувалося вище, метою цієї статті є реалізація перших двох завдань. Перейдемо до її втілення.

Правова суб'єктність виникає внаслідок поєднання персоналізованого, вольового та активного соціального суб'єкта із створеним суспільством об'єктивним правом. Внаслідок матеріалізації такого зв'язку суб'єкти суспільних відносин стають «суб'єктами права», «учасниками правовідносин», «носіями правових статусів» тощо. Приймаючи існування у правовому просторі відносно автономної сфери під назвою «публічне право», ми одночасно з цим змушені визнати, що усі правові явища (а також, відповідно, і їх теоретичні репродукції) у межах цього простору наділені певною якісною особливістю, причиною існування якої є власне сама природа публічного у праві. Не постають винятками з цього правила явища правової суб'єктності та відповідна категорія. Чим же утворюється якісна специфіка об'єктивного публічного права?

Як уявляється, тією базовою рисою, яка загалом відрізняє об'єктивне публічне право від об'єктивного приватного права, є скерованість першого на встановлення правил реалізації та захисту публічних (тобто спільних, колективних, групових) інтересів різного масштабу та змісту, а другого – різноманітних приватних (тобто окремих, індивідуальних, одиничних) інтересів. Втілення перших завершується досягненням загальної користі, а других, як доречно вказував ще Доміцій Ульпіан – особистої. Пошуки інших критеріїв для того, щоб обґрунтовано демаркувати приватне та публічне право, на жаль, і «дотепер не привели до вироблення

чітких загально визнаних критеріїв подібного розмежування» [7, с. 7].

Причиною вищенаведеного доктринального утруднення, на нашу думку, є те, що у різній мірі та формі, проте все ж приватність та публічність об'єктивно присутні у всіх галузях права. Атрибут приватності є умовою реалізації та захисту інтересів будь-якого суб'єкта права як самотньої, самоцінної, самоусвідомленої та вольової персони. Публічність, у свою чергу, примусово зв'язує суб'єкта права із навколишнім суспільним загалом, із соціумом як структурованою цілісністю, внаслідок чого досягається виконання кожним індивідуальним суб'єктом встановленої для нього сукупності правових ролей, важливих для суспільства.

Носіями публічних інтересів є присутні на суспільній палітрі соціальні спільноти, включаючи народ (який утворюють громадяни держави усіх національностей), громади адміністративних утворень (районів, областей, країв, автономних республік тощо), територіальні громади (села, селища, міста, району у місті), спільноти, виділені за етнічною (наприклад, національні меншини, народності) або ж за іншою ознакою (професійною, культурною, віковою, релігійною тощо). Саме це свого часу відзначив Є. Трубецької, за думкою якого «у кожній публічній правомочності суб'єктом неодмінно є, по-перше, та чи інша суспільна група, а по-друге – індивід, через якого соціальне ціле здійснює свої права» [8, с. 241].

У відповідь на намагання соціальних спільнот досягти найефективнішого рівня реалізації своїх інтересів, у сфері об'єктивного права утворюється регулятивна відповідь, зважена на конкретно-історичні умови правотворчого процесу. Публічно-правові норми (об'єднані у інститути, розділи, галузі) визначають:

- по-перше, межі доступу та способи присвоєння суспільних ресурсів конкретними соціальними спільнотами (у широкому розумінні такими

ресурсами є всі види наявних благ та соціальних можливостей);

- по-друге, правові можливості для безпосередньої реалізації та захисту колективних, тобто публічних, інтересів соціальної спільноти нею самою (у зовнішньому та внутрішньому вимірі правовідносин);

- по-третє, інституційні форми спеціалізованої діяльності, скерованої на реалізацію та захист публічних інтересів соціальних спільнот.

В останньому із трьох перелічених вище сегментів публічно-правові норми регулюють заснування, діяльність, реорганізацію та ліквідацію вольових організаційних утворень, наділених різною, однак завжди цільовою правовою суб'єктністю. Волею засновника їх основною метою визначається участь у втіленні в життя та у захисті одного чи сукупності публічних інтересів відповідної соціальної спільноти. Так, народ створює державу, національна меншина – адміністративну автономію у складі держави, територіальна громада – місцеве самоврядування, спільноти іншого виду – громадські організації місцевого чи національного рівня, політичні партії, релігійні організації, спілки тощо.

Оскільки держава є найбільш масштабною правосуб'єктною формою реалізації фундаментального спільного інтересу, зокрема, властивого народу загалом, зазвичай саме з нею та з реалізацією її функцій і асоціюється публічне право. На наш погляд, саме з цієї причини адміністративне право сприймається як класична публічно-правова галузь.

Однак чи можна ототожнювати публічне право тільки із тими галузями, які регулюють правовідносини саме у сфері публічної влади (державної, скерованої на самоуправління народу, та місцевої, яка є способом самоврядування локальних громад)? Такий підхід досить широко розповсюджений у юридичній науці, і він, на нашу думку, отримав достатньо серйозну аргументацію. Зокрема, забезпечена силою держави владна

публічність виявляється у змісті та характері правовідносин кримінального, адміністративного, фінансового та інших галузей публічного права.

Поряд з цим, до предмету правового регулювання практично усіх галузей права віднесені позбавлені владного характеру, однак наділені окремими ознаками публічності правовідносини організаційного змісту. Вони розвиваються за участю та у середовищі порівняно невеликих соціальних груп і локальних колективів, та зазвичай передбачають створення повністю чи частково правосуб'єктних організацій (включаючи господарські, соціальні, релігійні та інші правосуб'єктні утворення). Останні діють як самостійні учасники правовідносин, однак з метою, що визначається їх засновниками (учасниками). Такі правовідносини в організаційній сфері передбачають існування певної структурно-функціональної ієрархії, вони є вертикальними, а їх учасники в межах відповідної правосуб'єктної цілісності наділені юридично нерівними статусами.

На нашу думку, оскільки предмети правового регулювання абсолютної більшості галузей містять більший чи менший за обсягом «організаційний сектор», то у дуже значній мірі саме з цієї причини вони позбавлені «рафінованого» публічного чи приватного статусу, а у їх галузевому середовищі відбувається взаємопроникнення публічно-правових та приватно-правових елементів. Найбільш «молоді» галузі права (наприклад, господарське), що за визначенням серйозно насичені організаційним елементом, у літературі взагалі іноді кваліфікуються як приватно-публічні [9, с. 78], оскільки з необхідністю поєднують публічно-правові та приватно-правові засоби регулювання з метою забезпечення взаємодії публічних та приватних інтересів [10, с. 45]. Відповідно, і правова суб'єктність, властива учасникам галузевих правовідносин, у більшості випадків суміщає у собі публічно-

правові та приватно-правові ознаки, однак у різній мірі.

Для того, щоб чітко виявити визначальні моменти саме публічно-правової суб'єктності у складних конфігураціях її реального буття та безвідносно до особливостей її реальних видів та різновидів, звернемо свою увагу на її «чисту сутність» (нею є змістовно завершена та абстрактна ідеалізація, яка досягається шляхом аналізу чисельних емпіричних виявів обраного предмета пізнання та наступного синтезу всіх дійсно істотних характеристик).

Повторимось, що характерні ознаки публічної правової суб'єктності формуються внаслідок існування кінцевої родової тотожності предмету, методу, а також принципів, властивих сфері публічного права загалом. Залишивши для окремого дослідження специфічні ознаки, властиві кожній із перелічених вище позицій, виділимо те, що є для них спільним. Зокрема:

- загальним предметом, на регулювання якого скеровані норми публічно-правового походження, є суспільні відносини, які виникають у конкурентній взаємодії соціальних спільнот з приводу реалізації та захисту їх інтересів різного рівня усупільнення. Учасниками цих суперечливих відносин виступають або самі соціальні спільноти безпосередньо, або, як правило - засновані ними правосуб'єктні організаційні утворення та/чи їх органи (включаючи державу, її органи, органи місцевого самоврядування, громадські об'єднання, політичні партії тощо);

- загальне у методах галузей публічного права виявляється у тому, як спільним для них усіх чином конструюються ті норми, які, не зважаючи на їх галузеві відмінності, ідентифікуються належними до об'єктивного публічного права. Зокрема, спільним у методах всіх публічно-правових галузей є те, що:

а) гіпотези публічно-правових норм охоплюють ті юридичні факти (діяння та події), що породжують,

змінюють або припиняють субординаційні правовідносини, змістом яких є легітимне та, поряд цим, забезпечене владним примусом підпорядкування однієї волі іншій;

б) диспозиції норм галузей публічного права сформульовані переважно одноваріантно, тобто імперативно. Зазвичай вони мають своїм змістом заборони та обов'язки, а ті диспозиції, які містять дозволи, наділені вузьким змістом та характерні чітко окресленими межами. Як відзначав А. Меркель, від норм диспозитивних («*jus dispositivum*») відрізняються норми, що «не зважають на особисту волю, вимагаючи безумовного застосування – «примусове право», «*jus cogens*» у тісному сенсі цього слова». Він вважав, що публічне право по суті і є таким «*jus cogens*» [11, с. 35];

в) санкції публічно-правових норм зі сторони їх ефективності є соціально найбільш різючими, значними за розміром, різноманітними по виду, мають переважно каральну (а не компенсативну) спрямованість, а коло підстав для звільнення правопорушника від публічного покарання є досить обмеженим та чітко регламентованим. Дуже часто санкції публічно-правових норм спрямовані на обмеження правової суб'єктності порушника (наприклад, шляхом тривалого вилучення із правоздатності особи тих чи інших прав, обмеження чи позбавлення волі тощо).

Стосовно принципів публічного права. Як відзначив свого часу Ж.-Л. Бержель, «загальні принципи – це правила, котрі слугують ідейною основою для об'єктивного права» [12, с. 171]. Таке значення принципів зумовлене тим, що вони (залежно від поля їх дії) відбивають у своєму змісті об'єктивні тенденції функціонування та розвитку правової галузі чи сфери, або ж права загалом. На нашу думку, яка, звісно ж, не є аксіомою, сфері публічного права загалом властиві особливі принципи:

- пріоритету вищої міри публічності (публічні інтереси домінують над приватними, а інтереси із вищою

мірою публічності – над інтересами менш публічними);

- об'єктивності (об'єктивна сторона публічно-правового поступку та публічно-правового проступку домінує над їх суб'єктивною стороною);

- тотальності (лакуни у публічно-правовому регулюванні є неприпустимими та породжують хаос у правопорядку);

- невідворотності покарання (чим гарантується належне виконання законів та, як результат, сталість публічного правопорядку);

- підконтрольності суб'єктів владного правозастосування громадянському суспільству (забезпечує дотримання балансу інтересів громадян і влади, закріпленого у законах);

- раціональності (цей принцип сприяє економії засобів публічно-правового регулювання без пониження міри його ефективності).

Відзначимо, що перелічені вище принципи не співпадають із загальними принципами, чинними для правової матерії цивілізованого людства загалом (маються на увазі принципи справедливості, рівності, свободи, гуманізму, верховенства права, правової визначеності, пропорційності, добросовісності тощо [13, с. 39-219]). Присутні у сфері публічного права загальні принципи права, з одного боку, конкретизуються, а з іншого – доповнюються більш локальними публічно-правовими засадами (специфічними принципами публічного права). Також принципи публічного права не є тотожними принципам, розвинутих у окремих галузях публічного права, що закріплені у відповідному законодавстві та мають ще вужчу сферу застосування. Наведені вище публічно-правові принципи віддзеркалюють та виявляють внутрішню єдність нормативного наповнення саме цієї відносно автономної сфери об'єктивного права. І тому у певних ситуаціях вони здатні слугувати орієнтирами і для законодавців у їх правотворчій діяльності, і для практики правозастосування, включаючи здійснення судочинства.

Особливості норм об'єктивного публічного права, зумовлені спільною специфікою предметів та методів публічно-правових галузей, а також цілісною єдністю системи принципів публічного права, визначають характерні риси публічної правосуб'єктності осіб та інших соціальних діячів, для регулювання відносин яких такі норми власне створені.

Зокрема, для кожного суб'єкта публічного права характерним є послаблення наданої йому можливості власного вольового вибору того чи іншого сценарію правової поведінки. Воля такого суб'єкта позбавлена можливості для руху у середовищі суперечливих та/чи взаємовиключних правових альтернатив, свободи, суб'єктивної довільності, вона актуалізується та здійснюється у вузьких межах, імперативно окреслених законом. Проте певним позитивним наслідком такого обмеження є застосування сталих алгоритмів для розгортання дозволеної законом вольової активності суб'єктів публічного права, що сприяє її прогнозованості та загалом високій ефективності. Крім цього, ініціація вступу у правовідносини, а також зміст та напрямки вольової діяльності кожного суб'єкта публічного права залежать не від його розсуду, а від настання специфічних юридичних фактів – подій та діянь, що породжують публічно-правові наслідки та які повинні бути точно визначені у законодавстві [14, с. 77-80].

Правоздатність у складі публічної правосуб'єктності насамперед відзначається домінуванням у її структурі ієрархічно вибудованої системи обов'язків, основним із яких є обов'язок ефективно виконувати ту суспільну функцію, яка вимагається соціальною практикою та доводиться законодавцем до вигляду формально-правової ролі (їх сукупності) відповідного суб'єкта. З цієї причини виникає характерний функціональний зв'язок, згідно з яким сукупність прав, встановлених законом, зокрема,

для спеціалізованих суб'єктів владного публічного управління, надається їм з метою реалізації функцій, позначених модусом обов'язковості. В доктрині галузей публічного права, а також у відповідному законодавстві такі, якщо можна так сказати, обов'язкові до застосування права позначаються терміном «повноваження». Загалом сукупність повноважень у поєднанні із нормативно окресленою сферою їх застосування (предметом відання), на нашу думку, і утворюють собою публічну правоздатність, яку ще часто позначають терміном «компетенція» [15, с. 55-57]. Особливо чітко ця особливість публічної правоздатності, як зрозуміло із викладеного вище, виявляється у правосуб'єктності основної групи суб'єктів публічного права, а саме органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Обов'язково належить відзначити, що публічна правоздатність (компетенція) практично завжди є виключною. З цієї причини її штучне розширення чи звуження шляхом застосування правил аналогії закону чи аналогії права є неприпустимим.

З іншого боку, стрижневим правом у складі кожного з видів публічної правоздатності, яке кореспондується із її вищезазначеними особливостями, є право вимагати належного виконання іншими носіями такої правоздатності їх публічно-правових ролей (наприклад, громадянин, підприємство чи установа має право висунути суб'єкту владних повноважень вимогу щодо належного виконання ним регулятивних дій у ситуаціях, охоплених компетенцією останнього).

Публічна деліктоздатність, на нашу думку, має два види – активний та пасивний, і застосовуються вони залежно від суспільних функцій, покладених на суб'єкта публічного права. Як відзначено в літературі, більшість науковців погоджуються з тим, що під деліктоздатністю слід розуміти здатність нести юридичну відповідальність за вчинене правопо-

рушення [16, с. 41]. Однак такий підхід належить оцінити критично, оскільки він надзвичайно сильно сприяє втраті теоретичної глибини у розумінні деліктоздатності як фундаментального правового явища, а також веде до ігнорування значення відповідного поняття як одного із ключових у юридичній науці. Проте пояснимо, що вказівка на деліктоздатність тільки як на здатність нести юридичну відповідальність:

- має певне прикладне виправдання, оскільки через впровадження такого спрощення практика застосування заходів відповідальності отримує базовий індикатор, який перед прийняттям рішення про покарання правопорушника треба аналізувати передусім;

- загалом адекватно відображає специфіку приватно-правової, зокрема, цивільної деліктоздатності, що реалізується переважно у тих майнових та немайнових відносинах, які засновані на юридичній рівності. Вільною волевиявленні та майновій самостійності їх учасників. Крім цього, справедливості, добросовісності та розумності є засадами цивільного законодавства. За таких умов суб'єктивна та об'єктивна здатність особи саме нести відповідальність за вчинене нею правопорушення дійсно є вирішальним елементом її приватно-правової деліктоздатності та практично повністю поглинає собою останню. Крім цього, нагадаємо, що і в цивільному законодавстві (ч. 1 ст. 30 ЦК України), і в теорії цієї галузі права [17, с. 83-85] цивільна деліктоздатність загалом визнається частиною цивільної дієздатності особи та, відповідно, активна деліктоздатність взагалі із дієздатності не виділяється, розчиняючись у ній.

Стосовно ж публічної деліктоздатності, то для класичних суб'єктів публічного права, а саме для адміністративних органів різного рівня, наділених виключною владною правосуб'єктивністю, характерним є:

- акцент на активній деліктоздатності (скерованій на застосування до

правопорушників заходів відповідальності) з метою реалізації та захисту публічних інтересів. У такому форматі деліктоздатність передбачає виявлення суб'єктом публічного права відхилень від диспозицій правових норм та легітимне застосування (чи сприяння у застосуванні) до винних суб'єктів санкцій, підкріплених владним примусом;

- послаблення пасивної деліктоздатності (як здатності суб'єктів публічного права нести відповідальність), що блокує чи обмежує домінування приватних інтересів над публічними у спірних ситуаціях.

З іншої сторони, у публічній правосуб'єктності фізичних осіб та інших суб'єктів, на яких скерований вплив центральної та місцевої влади, домінує саме пасивна деліктоздатність на шкоду потужності її активної сторони. Відзначимо, що надмірний обсяг владного контролю над зобов'язаним учасником публічних правовідносин, заданий законом та репресивною практикою правозастосування, може призвести, зокрема, до регресії та/чи втрати таким учасником правового статусу суб'єкта публічного права загалом та, відповідно, до його перетворення в юридичний антипод, а саме у об'єкт правового впливу. Такого роду диспропорції деліктоздатності характерні, зокрема, для авторитарних країн, громадяни яких під страхом неминучого публічного покарання змушені виконувати обов'язкові для всіх і кожного зобов'язки та приписи, які у своїй сукупності утворюють публічний правопорядок, деформований на користь інститутів держави. Завершену модель абсолютного дисбалансу деліктоздатності, на підставі якого, наприклад, нелояльна хоча б у думці до влади людина повністю позбавлялася суб'єктності, тобто «знеособлювалася», художньо описав свого часу Д. Орвелл у книзі-антиутопії «1984». У фантастичній Океанії люди без суду та інших юридичних процедур «просто зникали – й зникали вони завжди уночі. Прізвище викреслюва-

ли з усіх реєстраційних записів, також знищували всі згадки про будь-яку діяльність, заперечувався сам факт існування, а потім наставало забуття. Людину скасовували, виконували з реальності. Це називалося розпорозити» [18, с. 23].

Поняття «публічно-правова дієздатність» отримало своє закріплення у юридичній доктрині [19, с. 23]. На нашу думку, дієздатність є тим елементом публічної правової суб'єктності, наявність якого вимагається імперативно, а відсутність є неприпустимою. Приватна правосуб'єктність може довгий час цілком ефективно реалізовуватися у ситуації обмеженого функціонування дієздатності, а також навіть у випадках її повної відсутності (наприклад, у ментально неповносправних осіб, які страждають тяжкими психічними хворобами, внаслідок чого вони взагалі не здатні сформулювати власну волю). Дефіцит власної дієздатності у такій ситуації породжує лише персональні наслідки та локально впливає тільки на приватні інтереси фізичної особи (чи іншого суб'єкта приватного права), і цілком адекватно може бути подоланий через залучення дієздатного потенціалу інших осіб (наприклад, батьків, опікунів чи піклувальників). Публічна ж правова суб'єктність, на відміну від приватної, взагалі не може бути реалізована по моделі заповнення лакуни у власній дієздатності суб'єкта публічного права публічною дієздатністю іншого суб'єкта права. Адже об'єктивне публічне право передбачає для кожного учасника відповідних правовідносин тільки власну публічну дієздатність, категорично вимагає її підтримання і застосування та, крім цього, імперативно окреслює цей елемент у структурі кожної окремої публічної правосуб'єктності. Показовим прикладним підтвердженням вищевикладеного є однозначний припис ч. 2 ст. 19 Конституції України. згідно з яким «органи державної влади та органи місцевого самоврядування їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повнова-

жень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». Належить підкреслити, що законодавець на конституційному рівні зобов'язує суб'єктів публічної влади саме діяти, що кореспондується із правом Українського народу та територіальних громад вимагати від влади підтримання в країні належного стану правопорядку.

Зважаючи на викладене, вважаємо, що поняттям «публічна правова суб'єктність» позначається той рід правової суб'єктності, яким в силу приписів об'єктивного публічного права наділені народ, територіальні громади та інші значні соціальні спільноти, а також ті самостійні суб'єкти права, які за допомогою влади чи шляхом легітимного впливу на її носіїв реалізують та/чи захищають публічні інтереси. Оскільки держава, місцеве самоврядування, а також ті інститути громадянського суспільства, які запобігають зловживанню владою та сприяють підвищенню її результативності, є по своїй природі публічними утвореннями, то властиві їм інтереси, що скеровані на забезпечення їх власного розвитку, збереження та підтримання самобутності, також належить кваліфікувати як публічні.

На завершення доцільно відзначити, що публічна правосуб'єктність, хоча і є цілісним по своїй природі родовим феноменом, однак має види та більш дрібні різновиди. В обсязі, визначеному об'єктивним публічним правом, ми бачимо публічну правову суб'єктність:

1) спільнот (народу, народності, територіальної громади, вікових, релігійних, професійних та інших соціальних страт);

2) держави, її органів, органів місцевого самоврядування, тобто тих суб'єктів права, які із застосуванням владного примусу представляють, реалізують та захищають публічні інтереси у форматі виключної діяльності;

3) суб'єктів, діяльність яких скерована на реалізацію та захист інте-

ресів соціальних спільнот шляхом легітимного впливу на владу (політичних партій, громадських організацій та інших інститутів громадянського суспільства).

Публічна правова суб'єктність кожної із цих груп у межах своєї родової цілісності має певні видові особливості, які можуть стати предметом майбутніх теоретичних розвідок.

1. Виконання загальною теорією права системотворчої функції передбачає всебічне пізнання цієї наукою свого об'єкта саме як структурованої цілісності, утвореної особливими родами, видами та різновидами правового буття, зокрема, його публічною та приватною сферами. Це сприяє виробленню понятійного контенту, який буде без втрати теоретичної глибини відображати загальноправові закономірності та зв'язки у більш конкретних аспектах їх функціонування, а також веде до створення системи адекватних теоретичних орієнтирів для галузевих доктрин і публічно-правової, і приватно-правової сфер.

2. Особливості публічної правової суб'єктності, рівно як і інших публічно-правових явищ, кореспондуються із загальними особливостями предметів та методів галузей публічного права, а також із системою

принципів правового регулювання, властивою сфері об'єктивного публічного права загалом.

3. Специфіка публічної правової суб'єктності виявляється у тому, що її елементи (правоздатність, деліктоздатність та дієздатність) отримують імперативний формат втілення та набувають дещо особливого змісту, що спричинює відповідну модифікацію наявних між ними структурно-функціональних зв'язків. Крім цього, для кожного суб'єкта публічного права характерним є обмеження його волі, яка розгортає себе у вузькому просторі однієї чи деякої кількості публічно-правових ролей, визначених для такого суб'єкта законодавством.

4. Загалом поняттям «публічна правова суб'єктність» позначається той рід правової суб'єктності, яким в силу приписів об'єктивного публічного права наділені народ, територіальні громади та інші значні соціальні спільноти, а також ті самостійні суб'єкти права, які за допомогою влади чи шляхом легітимного впливу на її носіїв реалізують та/чи захищають публічні інтереси (держава, її органи, органи місцевого самоврядування, відповідні інститути громадянського суспільства).

Список використаних джерел

1. *Костів М. В.* Адміністративна правосуб'єктність юридичних осіб та особливості її реалізації в адміністративно-деліктних відносинах. Дис. ... канд. юр. наук. – К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. 202 с.
2. *Токарев В.* Від суб'єкта права до правового суб'єкта / В. Токарев // *Право України*. 2014. № 1. С. 182-186.
3. *Дигести Юстиніана* / Перевод с латинского; Отв. ред. Л. Л. Кофанов – М.: «Статут», 2002. 584 с.
4. *Шаптала Н. К.* Принципи розмежування приватного та публічного права при регулюванні фінансових відносин / Н. К. Шаптала // *Форум права*. 2012. № 2. С. 759-762.
5. *Харитонов О. І., Харитонов Є. О.* Дихотомія «публічне право – приватне право» та деякі питання визначення структури національного права / О. І. Харитонов, Є. О. Харитонов // *Університетські наукові записки*. 2005. № 3 (15). С. 6-11.
6. *Уварова О. О.* Роль принципів права у процесі правозастосування: автореф. дис. ... кандидата юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / О. О. Уварова. Харків, 2009. 22 с.

7. *Погребняк С. П.* Поділ права на публічне та приватне (загальнотеоретичні аспекти) / С. П. Погребняк // Державне будівництво та місцеве самоврядування – 2006. Випуск 12. С. 3-17.
8. *Трубецкой Е. Н.* Энциклопедия права. – Нью-Йорк, Chalidze Publications, 1982 (Репринт с издания типографии С. С. Шевченко, Киев, 1901). 266 с.
9. *Грудницька С.* Еволюція господарської правосуб'єктності як економіко-правової категорії / С. Грудницька // Право України. 2008. № 8. С. 74-79.
10. *Лукач І.* Парадигма публічних та приватних норм у регулюванні господарських відносин / Ірина Лукач // Підприємництво, господарство і право. 2016. № 8. С. 43-46.
11. *Меркель А.* Юридическая энциклопедия / А. Меркель; пер. Ф. К. Зейделя под ред. В. М. Грибовского. С.-Петербург, 1902. 266 с.
12. *Бержель Ж.-Л.* Общая теория права / Под. общ. ред. В. И. Даниленко / Пер. с фр. – М.: Издательский дом NOTA BENE, 2000. 576 с.
13. *Погребняк С. П.* Основоположні принципи права (змістовна характеристика): Монографія. Х.: Право. 240 с.
14. *Чувакова Г. М.* Юридичні факти у сфері публічного права / Г. М. Чувакова // Актуальні проблеми держави і права. Збірник наукових праць. Вип. 29. Одеса: Юридична література, 2006. 364 с.
15. *Тихомиров Ю. А.* Теория компетенции. - М.: Издание г-на Тихомирова М. Ю., 2001. 355 с.
16. *Пасічник А. В.* Щодо визначення поняття адміністративної деліктоздатності / А. В. Пасічник // Юридична Україна. 2009. № 11-12 С. 41-46.
17. Суб'єкти цивільного права / За загальною редакцією академіка АПрН України Я. М. Шевченко. Х.: Харків юридичний, 2009. 632 с.
18. *Орвел, Джордж.* 1984: роман/ Джордж Орвелл; з англ. пер. В. Шовкун; Влада: вчора, сьогодні – навічно, О. Жупанський. – К.: Вид-во Жупанського, 2018. (Майстри світової прози). 312 с.
19. *Ключковський Ю. Б.* Критерії публічно-правової дієздатності громадянина / Ю. Б. Ключковський // Наукові записки. Юридичні науки 2015. Том 168. С. 22-28.

Сичевлюк В. А. Публічна правосуб'єктність: категоріально-понятійне пізнання в контексті загальної теорії права

У статті розглянуті особливості, що здобуваються загальнотеоретичною категорією «правова суб'єктність» при її застосуванні до такого конкретного предмету пізнання, яким постає публічна правосуб'єктність. За результатами проведеного дослідження автор надає дефініцію поняття «публічна правова суб'єктність».

Ключові слова: категорія «правова суб'єктність», публічне право, поняття «публічна правосуб'єктність», суб'єкт публічного права.

Сичевлюк В. А. Публичная правосубъектность: категориально-понятийное познание в контексте общей теории права

В статье рассмотрены особенности, приобретаемые общетеоретической категорией «правовая субъектность» при ее применении к такому конкретному предмету познания, каковым предстает публичная правосубъектность. По результатам осуществленного исследования автор предлагает дефиницию понятия «публичная правовая субъектность».

Ключевые слова: категория «правовая субъектность», публичное право, понятие «публичная правосубъектность», субъект публичного права.

Sichevliuk V. Public legal subjectivity: categorical-conceptual cognition in the context of the general theory of law

The article deals with the features acquired by the general-theoretical category "legal subjectivity" in its application to such a specific object of cognition as a public legal subjectivity. According to the results of the research, the author gives a definition of the notion "public legal subjectivity".

Key words: category «legal subjectivity», public law, notion «public legal subjectivity», subject of public law.

